

پیوند میان عدم وجود دلیل عقلی و انکار وجود شیطان

حیدر حب الله

ترجمه: محمد رضا ملانی

سوال¹: پیش از این در پاسخ به یک پرسش، پذیرفتید که وجود شیطان را به عنوان یک آفریده نپذیرفته‌اید. در این صورت چگونه پدیده شیطان در قرآن را که به کرات ذکر شده است تفسیر می‌کنید؟ در تمامی این موارد می‌یابیم که از دیدگاه قرآن شیطان از وجود و هویت خاصی برخوردار است. برای مثال هنگامی که از سجده بر آدم پرهیز می‌کند، او خود را آفریده‌ای برتر می‌داند که از آتش خلق شده است. غیر از این هم آیات زیادی را می‌توانیم بیابیم که وجود آن را یادآور شده‌اند... آیا معقول است که خداوند از آفریده خود با این چندوچون سخن بگوید تا حدی که به تواتر برسد ولی اساساً چنین آفریده‌ای وجود نداشته باشد؟ آیا صحبت از چیزی که اساساً وجود ندارد بیهوده نیست؟ چه اشکالی دارد که خداوند خواسته او برای زنده ماندن و فریب‌دادن انسان تا روز قیامت را بپذیرد؟ پای چیز شگفت‌آوری در میان نیست. چرا که اساساً جنسش با انسان فرق می‌کند.

پاسخ: اگر لطف کنید و به آن پرسش و پاسخ بازگردید و یا حتی کافی است که به عنوان آن نگاهی بیندازید، درمی‌یابید که من وجود شیطان را انکار نکردم، چطور انکار کنم در حالی که قرآن وجود آن را پذیرفته است؟! پرسش آن‌جا اینگونه بود که اگر ما از دلایل نقلی کتاب و سنت چشم‌پوشی کنیم می‌توانیم دلیلی عقلی بیابیم که وجود او را (به عنوان آفریده‌ای وسوسه کننده) برای ما اثبات کند؟

بر این مبنی پاسخ من این بود که تاکنون، عقل به تنهایی نتوانسته است از عهده این کار برآید – البته از دید من- و دلیلی را به ما عرضه کند و به همین دلیل چاره‌ای نداریم که برای درک وجود شیطان به متن قرآن مراجعه کنیم. پس تنها، دلیل عقلی اثبات وجود شیطان را نفی کردم، نه وجود شیطان.

علاوه بر این می‌توانیم بگوییم که نبودن مانعی عقلی بر سر راه اثبات وجود شیطان، به معنای واقعیت داشتن و وجود داشتن این موجود فریب‌دهنده نیست، بلکه تنها نتیجه آن، امکان وجود شیطان است، بنابراین اینگونه نیست که وجود او را اثبات شده بدانیم. حتی برخی از پژوهش‌گران در میانه قرن اخیر، از طریق خوانش‌هایی تأویلی به سراغ قرآن رفتند تا بتوانند به این روش، موضوع شیطان در قرآن را تحلیل کنند. ولی من از کنار این گونه از خوانش‌ها عبور می‌کنم که طبق برخی از آن‌ها امکان اثبات وجود شیطان از طریق قرآن و سنت هم منتفی می‌شود، چرا که از نقطه نظر این خوانش، کاربرد واژه شیطان در این متون، تأویلی و مجازی است.

¹ حیدر حب الله، إضاءات فی الفكر والدین والاجتماع 5: سوال: 708.